

Л. В. Деркач, кандидат юридичних наук, Почесний доктор Академії митної служби України
М. П. Одейчук, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник Національного наукового центру "Харківський фізико-технічний інститут"

ОСОБЛИВОСТІ МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПРИ ПЕРЕДАЧІ ЗА КОРДОН РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ З НДКР ОЗБРОЄННЯ

Стаття присвячена аналізу сучасного стану міжнародних передач військових технологій і технологій подвійного використання з обмеженим доступом як у світі, так і в Україні.

Статья посвящена анализу современного состояния международных передач военных технологий и технологий двойного использования с ограниченным доступом как в мире, так и в Украине.

The article is devoted to the modern status of the international transfers of military technologies and dual-use technologies with the limited access in the world as well as in Ukraine. The research of terms definition in standard-legislative base of the Ukrainian customs law is carried out.

Ключові слова. Митні процедури, військові технології, технології подвійного використання, товари військового призначення.

Вступ. Найбільш економічним способом підтримки оборонного науково-технічного й технологічного потенціалу України є інтенсивний розвиток базових військових технологій подвійного використання (застосовуються як з військовою, так і з цивільною метою). Питома вага технологій подвійного використання становить більше 70 % серед усіх наукомістких технологій військово-промислового комплексу (ВПК), причому близько 50 % технологій, розроблених у ході виконання державних оборонних замовлень, мають високий комерційний потенціал.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану міжнародних передач військових технологій і технологій подвійного використання з обмеженим доступом як у світі, так і в Україні.

Результати дослідження. У цілому існуючий науково-технічний, технологічний та інтелектуальний потенціал ВПК, широкий спектр науково-технічної продукції, потреба в її реалізації, виникнення і становлення інноваційного підприємництва, зростання інтересу міжнародних і регіональних структур до розглядуваної проблеми дозволяють говорити про військові технології і технології подвійного використання як про базові напрями інвестування. Актуальність формування необхідного організаційного середовища для створення й розвитку міжнародного ринку військових технологій і технологій подвійного використання за допомогою управління інвестиціями оборонних проєктів зумовлена об'єктивним переходом від політики озброєнь до політики технологій. Таким чином, при формуванні державного оборонного замовлення з урахуванням чітких фінансових обмежень пріоритети у фінансуванні повинні надаватися наукомістким військовим технологіям і технологіям подвійного використання, які дозволяють за короткий термін окупити інвестиції. У зв'язку з цим планування державного оборонного замовлення (оборонні науково-дослідні та конструкторські роботи (НДКР), закупівля озброєння і військової техніки (ОВТ), будівництво військових об'єктів) доцільно максимально сконцентрувати на розробці й виробництві перспективних наукомістких зразків ОВТ.

© Л. В. Деркач, М. П. Одейчук, 2010

Україна отримала у спадок від колишнього СРСР близько 700 оборонних підприємств [1]. Найбільш потужними були 344 організації: 205 виробничих об'єднань (підприємств) і 139 науково-виробничих об'єднань (організацій) із загальною чисельністю працівників близько 1,5 млн чоловік. В умовах СРСР українська частина ВПК працювала в замкненому циклі на 15 республік, у рамках загальносоюзних програм з адекватним бюджетним фінансуванням. За роки існування СРСР ВПК розвивався пріоритетно в порівнянні з цивільним сектором економіки, що дозволило оснастити оборонні заводи, НДІ та КБ новітнім високопродуктивним науковим і промисловим обладнанням, впровадити й освоїти новітні технології військового та цивільного призначення.

На ряді підприємств ВПК України, що прагнуть до міжнародного військово-технічного співробітництва (ВТС), на перспективні науково-технічні рішення в рамках НДКР озброєння є тільки охоронні документи колишнього СРСР та України (авторські свідоцтва, патенти). При цьому більшість з них закриті (секретні). Проблема в тому, що ці охоронні документи не забезпечують захист науково-технічних досягнень у будь-якій країні, окрім України, а секретні свідоцтва, як інформація з обмеженим доступом, не вирішують навіть цих питань. Цю проблему можна розв'язати в міжнародній кооперації підприємств ВПК України, вирішуючи питання міжнародних передач технологій з обмеженим доступом [2].

Зараз для України доцільно поглиблювати економічно вигідну міжнародну співпрацю підприємств ВПК у сфері спільного виробництва ОВТ і НДКР озброєння, особливо якщо це не потребує значних капіталовкладень у створення науково-технічного оснащення, технологій, випробувально-виробничої бази. Таке ВТС дозволить використовувати новітні технології країни, зменшить вартість зразка ОВТ і сприятиме економії коштів за рахунок використання наявних технологій та інфраструктури.

Значний обсяг розробок у створенні зразків ОВТ займає проведення науково-дослідних конструкторських робіт “озброєння” (НДКР озброєнь). Результатом цих робіт зазвичай є “товари військового призначення та подвійного використання”. У ч. 11 ст. 1 Закону України “Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання” [2] визначено значення основних термінів, які використовуються в досліджуваній проблематиці.

Перелік (список) таких товарів затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до ст. 9 цього Закону [2] і визначений у Додатку до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення, який затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20 листопада 2003 р. № 1807 [3].

У ст. 13 Закону України “Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання” [2] визначено термін “товари подвійного використання” як “окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, спеціально не призначені для військового використання, а також роботи і послуги, пов’язані з ними, які, крім цивільного призначення, можуть бути використані у військових або терористичних цілях чи для розроблення виробів і використання товарів військового призначення, зброї масового знищення, засобів доставки зазначеної зброї чи ядерних вибухових пристроїв, у тому числі окремі види ядерних матеріалів, хімічних речовин, бактеріологічних, біологічних і токсичних препаратів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України”.

Переліки (списки) товарів затверджуються Кабінетом Міністрів України відповідно до ст. 9 цього Закону і визначені в додатках до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання, який затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 р. № 86 [4].

Під терміном “технологія подвійного використання” розуміється спеціальна інформація в будь-якій формі, необхідна для розроблення, виробництва або використання виробів, обладнання чи матеріалів подвійного використання, чи надання послуг стосовно цих товарів. Ця інформація може надаватися у формі технічних даних або технічної допомоги.

Передача (розкриття) “технологій військового призначення” і “технологій подвійного використання” може здійснюватися шляхом передачі в Україні чи за її межами в будь-якій формі (будь-яким засобом) технологій іноземному суб’єктові господарської чи іншої діяльності, іноземцю чи особі без громадянства.

Технічні дані можуть передаватися на відповідних матеріальних носіях інформації (папір, гнучкий диск, компакт-диск, магнітна стрічка тощо), тобто матеріальними й нематеріальними засобами (телефон, факс, електронна пошта, сервери, локальні мережі, Інтернет тощо). Технічна допомога зазвичай передається нематеріальними засобами, включаючи усну передачу, візуальне й мовне навчання під час проведення інструктажів, конференцій, зустрічей, наукових обмінів, консультацій, візуальних інспекцій, демонстрацій, лекцій, семінарів тощо.

Таким чином, визначено, що “технології військового призначення” та “технології подвійного використання” можуть передаватися як матеріальними, так і нематеріальними засобами.

Для визначення місця таких понять, як “НДКР озброєння”, в нормативно-законодавчій базі українського митного права треба виходити з того, що в даному випадку може йтися, перш за все, про інформацію з обмеженим доступом (проте частина інформації про НДКР озброєння може бути відкритою або конфіденційною).

Під терміном “НДКР озброєння” будемо розуміти науково-дослідні та конструкторські роботи з розвитку дослідної, проектно-конструкторської та виробничо-технологічної бази організацій з метою виконання оборонного замовлення, а також підвищення мобілізаційної спроможності економіки.

Тому, спираючись на певні нормативно-законодавчі акти України, розглянемо правові межі, що дозволяють здійснювати переміщення через державний кордон інформації з обмеженим доступом.

Поняття “державна таємниця” визначається Законом України “Про державну таємницю” [5]: це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони і правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані в порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

Відповідно формується Звід відомостей, що становлять державну таємницю (ЗВДТ) [6], – єдиний реєстр цих відомостей в Україні. З моменту опублікування ЗВДТ держава забезпечує захист і правову охорону зареєстрованих у ньому відомостей. ЗВДТ формує Служба безпеки України на підставі рішень державних експертів з питань таємниць про причетність інформації до державної таємниці та висновків державних експертів щодо застосування раніше прийнятих рішень, а у випадках, передбачених ст. 12 Закону

України “Про державну таємницю”, – на виконання рішень суду, та публікує в офіційних виданнях. Причому інформація вважається державною таємницею з часу її включення до ЗВДТ. Реєстрація відомостей у ЗВДТ є підставою для надання документів, виробу чи іншому матеріальному носію інформації, що містить ці відомості, грифу секретності, який відповідає ступеню секретності, встановленому для них у ЗВДТ.

Чинним ЗВДТ затверджується термін, протягом якого діє рішення про зарахування інформації до державної таємниці, що встановлюється державним експертом з питань таємниць. Для інформації зі ступенем секретності “особливо важливо” цей термін не може перевищувати 30 років, для інформації “цілком таємно” – 10 років, для інформації “таємно” – 5 років. Функції державного експерта з питань таємниць у державних органах (крім Верховної Ради України), в Національній академії наук України, на підприємствах, в установах, організаціях покладаються Президентом України на конкретних посадових осіб за поданням Служби безпеки України на підставі пропозицій чинників відповідних державних органів, Національної академії наук України, на підприємствах, в установах і організаціях. Перелік таких посадових осіб затверджено Указом Президента України від 1 грудня 2009 р. № 987. Порядок проведення експертиз і Положення про експертні комісії питань державної таємниці відображено в Законі України “Про наукову і науково-технічну експертизу” від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР [7] та в Наказі Служби безпеки України “Про затвердження Положення про експертні комісії з питань державної таємниці” від 14 грудня 2004 р. № 696 [8].

Порядок обігу таємної інформації та її захисту визначається відповідними державними органами за умовами додержання вимог, встановлених законодавством.

Експорт та імпорт товарів військового призначення може здійснюватися суб'єктами підприємницької діяльності, які в установленому порядку отримали відповідні повноваження, крім випадків, передбачених п. 4 Положення про порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення і тих, які містять відомості, що становлять державну таємницю, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 1998 р. № 838 [9]. Товари подвійного використання можуть передаватися суб'єктом здійснення міжнародних передач товарів (далі – суб'єкт) або іноземним суб'єктом господарської діяльності (далі – іноземний суб'єкт) за наявності в нього відповідного дозволу чи висновку Держекспортконтролю. Дозвіл ЧИ висновок Держекспортконтролю на право здійснення відповідної міжнародної передачі будь-якого виробу військового призначення або виробу, обладнання чи матеріалу подвійного використання є підставою для передачі імпортеру (кінцевому споживачеві) комплексу технічної документації (технічних даних), необхідної для налагодження експлуатації та використання такого виробу за цільовим призначенням в обсягах, визначених цим дозволом чи висновком [3, 4].

Переміщення товарів військового призначення і товарів подвійного використання через митний кордон України, їх митний контроль і митне оформлення здійснюється в порядку, встановленому законодавством – Митним кодексом України та нормативно-правовими актами, що регулюють його застосування [10].

Під час митного оформлення товарів військового призначення і товарів подвійного використання суб'єкт або іноземний суб'єкт зобов'язаний подати до митного органу відповідний дозвіл чи висновок Держекспортконтролю, а також інші документи, необхідні для здійснення митного контролю і митного оформлення товарів згідно із законодавством. Експорт, імпорт, тимчасове вивезення, тимчасове ввезення товарів, які є матеріальними носіями інформації, захищеної до державної таємниці, здійснюється з дотриманням вимог законодавства з питань охорони державної таємниці [2–6, 9–13]. Не допускається експорт окремих товарів до держав, стосовно яких Радою Безпеки ООН встановлено ембарго.

У разі коли експорт здійснюється до держав, стосовно яких Радою Безпеки ООН встановлено часткове ембарго, до зазначених документів додається копія відповідного висновку Держекспортконтролю на право проведення переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічного договору (контракту) на експорт товарів, окрім випадків, передбачених п. 4 Положення про порядок державного контролю за проведенням переговорів, пов'язаних з укладенням зовнішньоекономічних договорів (контрактів), здійснення міжнародних передач товарів військового призначення і подвійного використання, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 4 лютого 1998 р. № 125 [14]. Зобов'язання та гарантії іноземного суб'єкта – кінцевого споживача імпортованих товарів повинні бути надані у вигляді сертифіката кінцевого споживача, імпортного сертифіката чи іншого документа.

Відповідно до ст. 52 Закону України “Про інформацію” експорт та імпорт інформаційної продукції (послуг) здійснюється згідно із законодавством України про зовнішньоекономічну діяльність.

Положення про підготовку документів для передачі державної таємниці іноземній державі чи міжнародній організації затверджено Указом Президента України “Про деякі питання передачі державної таємниці іноземній державі чи міжнародній організації” від 14 грудня 2004 р. № 1483/2004 [15].

Порядок митного оформлення документів з грифом обмеженого доступу визначено наказом Державної митної служби України “Про затвердження Порядку захисту інформації під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів із застосуванням вантажної

митної декларації, яка містить інформацію з обмеженим доступом, що є власністю держави” від 5 січня 2005 р. № 5 [13].

Державна митна служба України своїм листом від 1 лютого 2005 р. № 25/2-П-26/970 дала роз’яснення про порядок передачі секретної інформації іноземним державам та міжнародним організаціям.

Посадова особа митного органу, що здійснює митне оформлення документів з грифом доступу, повинна мати доступ форми 2 і вище [5].

Митне оформлення товарів за вантажними митними деклараціями, які мають гриф обмеження доступу, повинно здійснюватися з дотриманням вимог режиму секретності й конфіденційності, у приміщеннях, що відповідають вимогам нормативно-правових актів у галузі захисту інформації.

Водночас пропускаються через державний кордон України з дозволу міністерств, відомств, організацій та установ (за належністю) раніше не опубліковані матеріали виконаних в організаціях робіт, якщо вони можуть містити дані про: роботи, що виконуються за планом закритої тематики; Збройні Сили України, оборонну промисловість, транспорт, зв’язок, мінерально-сировинну базу та інші питання, опублікування яких обмежується документами в галузі охорони таємниць.

У випадку коли за кордон вивозяться рукописи (верстки, матриці й т. ін.) неопублікованих книг, брошур, статей, аудіовізуальні матеріали з комерційною метою і автори (спадкоємці) мають намір захистити свої майнові та немайнові права, інтелектуальні пріоритети, вони можуть зареєструвати їх у Державному агентстві України з авторських і суміжних прав.

Рукописи лекцій, доповідей та повідомлень на конференціях, симпозіумах, конгресах, з’їздах, нарадах, матеріали виставок (крім виставок, що будуються на матеріалах Державного музейного фонду України) та рекламні матеріали від реєстрації в Державному агентстві України з авторських і суміжних прав звільнені.

Раніше не опубліковані матеріали з військової тематики, підготовлені до відправки за кордон у військових частинах, установах та організаціях Збройних Сил України, розглядаються органами з охорони таємниць у пресі та інших засобах масової інформації Генерального штабу Збройних Сил України.

Пропускаються через державний кордон України за дозволом Держекспортконтролю:

відомості або результати (допоміжні матеріали) науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій, які виконуються або були виконані на замовлення чи в інтересах оборони та безпеки України;

друковані матеріали, рукописи, фото, кіноматеріали, відеозаписи, платівки та інші звукозаписи, малюнки, друковані й образотворчі матеріали, що містять відомості про зброю, військову чи спеціальну техніку або технології їх виготовлення;

технічні засоби обробки та зберігання інформації, які мають енергонезалежні елементи пам’яті, машинні носії (магнітні диски та стрічки всіх видів, перфокарти і перфострічки, мікрофотоносії тощо), котрі містять інформацію про зброю, військову чи спеціальну техніку або технології виготовлення;

матеріали, що містять описи (або відомості про них) способів виготовлення або застосування зброї усіх видів та/або припасів до неї, військової спеціальної техніки та запасних частин до неї, військового майна і вибухових речовин, а також сировини й матеріалів, комплектуючих та напівфабрикатів, що використовуються для їх виробництва.

Висновки. Фундаментальна наука є однією зі стратегічних складових розвитку суспільства. Результати фундаментальних досліджень, найважливіших прикладних досліджень і розробок служать основою економічного зростання і розвитку держави, чинником, що визначає місце України в сучасному світі.

Найважливіші приклади дослідження і розробки в Україні, в тому числі НДКР озброєння, ведуться за пріоритетними напрямками розвитку науки, технологій і техніки, націлені на розв’язання комплексних науково-технічних і технологічних проблем та орієнтовані на кінцевий результат, здатний стати інноваційним продуктом.

Експорт технологій являє собою особливий національний інтерес і одночасно пріоритетний напрямок державної інноваційної політики України. Необхідність формування системи гнучких і різноманітних механізмів експортного трансферу продиктована, з одного боку, забезпеченням активної участі в технологічному обміні, а з іншого – необхідністю протидії “витоку” українських технологій за кордон, що завдає не виправної шкоди економіці та інноваційно-технологічному потенціалу. Відомо, що технологія, котра передається внаслідок ліцензійної угоди, найчастіше передбачає передачу обладнання, а також надання науково-технічної допомоги, які також містять невраховані технології. Тому найважливішим етапом передачі технологій, у тому числі результатів НДКР озброєння, за кордон має стати здійснення суворого контролю за технологіями в процесі митного оформлення. Особливо це стосується військових технологій, технологій подвійного використання і технологій, які тісно пов’язані із забезпеченням національної безпеки України. Такий контроль на етапі митного оформлення виконує подвійну роль – захисту технологічного потенціалу України та забезпечення його реалізації на міжнародних ринках.

Література

1. В. Горбулін. Оборонное строительство в Украине: проблемные вопросы развития ОПК и подходы к их решению [Электронный ресурс] / В. Горбулін // Зеркало недели. – 2001. – № 4 (328). – 27 января – 2 февраля. – Режим доступа : <http://www.zn.ua>.

2. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та використання : Закон України від 20 лютого 2003 р. № 549-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 23. – Ст. 148.

3. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 листопада 2003 р. № 1807 (чинна редакція від 21 січня 2010 р.) // Офіційний вісник України. – 2003. – № 48. – Ст. 2506.

4. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2004 р. № 86 (чинна редакція від 21 січня 2010 р.) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 4. – Ст. 167.

5. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII (чинна редакція від 5 червня 2008 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 16. – Ст. 93.

6. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю : наказ Служби безпеки України від 12 серпня 2005 р. № 440 (чинна редакція від 19 березня 2010 р.) // Офіційний вісник України. – 2005. – № 34. – С. 172. – Ст. 2089.

7. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 грудня 1991 р. № 122 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.

8. Про затвердження Положення про експертні комісії з питань державної таємниці [Електронний ресурс] : наказ Служби безпеки України від 14 грудня 2004 р. № 696. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=838-98-%EF>.

9. Про затвердження Положення про порядок надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності повноважень на право здійснення експорту, імпорту товарів військового призначення та товарів, які містять відомості, що становлять державну таємницю [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 червня 1998 р. № 838 (чинна редакція від 14 травня 2008 р.). – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0008-05>.

10. Митний кодекс України та нормативно-правові акти, що регулюють його застосування : зб. док. / упоряд. : П. В. Пашко, В. П. Науменко. – К. : Знання, 2004. – 1173 с.

11. Науково-практичний коментар до Закону України “Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання” / за ред. Легейди О. С., Дмітрієва А. І., Гришуткіна О. М. – К. : КИТ, 2005. – 1140 с.

12. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII (чинна редакція від 2 липня 2010 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

13. Про затвердження порядку організації оформлення товарів і транспортних засобів із застосуванням вантажної митної декларації, яка містить інформацію з обмеженим доступом, що є власністю держави [Електронний ресурс] : наказ Державної митної служби України від 5 січня 2005 р. № 5. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua.doc.?code=v0005342-05>.

14. Про затвердження Положення про порядок державного контролю за проведенням переговорів, пов'язаних з укладанням зовнішньоекономічних договорів (контрактів) про здійснення міжнародних передач військового призначення та подвійного використання : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 грудня 1998 р. № 125 (чинна редакція від 14 травня 2008 р.) // Офіційний вісник. – 2008. – № 36. – Ст. 1207.

15. Про деякі питання передачі державної таємниці іноземній державі чи міжнародній організації [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 14 грудня 2004 р. № 1483/2004. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.